

Տուլիկը, խմորեղեն՝ իւղով, հաւկիթով եւ շաքարով շինուած։
 Փռնից ընէ, ծաղրել։
 Փռո. կանգուն (արշնն)։
 Փռոոր. ստիկան։
 Փռնիպոթ. գօլմուգ, սուլա արածը (գեղը)։
 Փռնց. մեռաւ։
 Քուղնո. պէլլեմ (գեղը)։
 Քուղոմուգ. անուշ ու թթուին իրարու խառնուած ուտելիք մը։
 Քուռուռն ուշ. տրեխ (շուք)։
 Քեռուռն, լաւ, գեղեցիկ, սիրուն (բառ թամշարացոց, Գարախարացոց եւ թրիպուցոց)։
 Քընէնէ. հաւու նման ուտել, փշրելով ուտել։
 Քընէն քընէն. անգործ պտտիլ։
 Քուլ, աճառ (սապոն)։
 Օխուլն որով քուց. մեռաւ, սատկեցաւ։
 Օխոր. կաշառք։
 Օտիշոռ. վարտիք (շուք)։
 Օրուիկն իմ Մարտի, մուրծուլափ արմուտու (գեղը)։
 Քելն. խաշած դուռ, (բառ ֆուլցոց)։
 Քելն. պատեղ (թամշար. Շապինգար.)։
 Քեռ. հոս։

ՆՅՆՆ Գ. ՊՏՇՇՆՆ։

ԱՐՈՒՆՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԺՈՓՈՆԱԿԱՆ ՄԵՏՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Ճափոնի մետաղագործական արուեստին արգասեաց ակնատեսն եւրոպացոյն երկու բան ամէնէն աւելի զարմանալի կ'երեւայ։ Նախ՝ օտարութիւն (étrangeté) մարդկան կերպարանք ներկայացնելու մէջ։ Այդ երբ իրեւ ծաղրապատկեր (caricature) կը նկարուին, ծիծաղաշարժ երեւոյթ մը կը տրիւ մէջը. երբ շարժման եւ յուզման մէջ կը ներկայացուին, յիմարի պէս կ'երեւան, վայրենի եւ բուռն ձեւերով։ Իսկ զեցիկ պիտի ըլլան, կերպարանաց անձնակա քաղցր երեւոյթ մը կ'ունենան, հազիւ տեսանելի փոքր կիողեալ աչուքներ, բերանիք, հակվածաձեւ ծնօտ. բայց մեր գեղեցկութեան գաղափարին չեն մերձենար։ Ասոր պատճառն

այս է որ Ճափոնացին շատ չ'աշխատիր անձինքը երեսաց բացատրութեան մէջ անհատացնելու։

Բայց եթէ մենք Ճափոնացոց ճարտարարուեստ արդիւնքը քննելով նկատենք, չափազանց ինտսմը եւ բնութեան տարժանելի մոտադրութիւն մը կը գտնենք եւ քրանշեկապէս զարգացած գունոց զգածում։ Եթէ առարկաներն իրենց վախճանին նկատմամբ դիտենք, եւ նկատենք գործածուած նկարչական, գոշածոց (plastique) կամ որեւիցէ զարդարանքը, կ'իմանանք որ Ճափոնացին զարդի դիպող ու յարմար ձեւեր գտնելու եւ հնարելու արուեստին մէջ անմահելի է։ Բնականաբար ընտիր, հին, զուտ ճափոնական արուեստը կ'անարկինք, եւ ոչ թէ այն բազմախուռն կոյար (fatras), զոր իբրեւ բուն ճափոնական ծաղրական գում կ'երոպացի հնավաճառք կը ծախեն։ Բնական է որ անտեղեակ անձի մը դիւրին չէ թեփը ջորենէն զատել, տարբերել։ Գաղղիացի մը՝ որ տարիներով ճափոնական հրաշակերտներ բերելու զբաղած էր, շատ գրուստեալ արուեստին ճշմարիտ գիտութիւնն յետրոպա ալ ծանօթացնելու պէտքը զգալով՝ քանի մը տարի յառաջ ընտիր ու պատուական հրատարակութիւն մ'ի լոյս հանեց այս վերնագրով. Trésor des formes japonaises¹։ Գործս վեց հատոր է, որոնց իւրաքանչիւրը ճափոնական այլեւայլ առարկայից ընտիր պատկերաց յաճախութիւն կը բովանդակէ։ Մէն մի հատորին գինը շատ չափաւոր կ'երեւայ (15 ֆրանք). եթէ միւս կողմանէ ի նկատ առնուք որ ամէն ալ առանձին՝ նաեւ գուռաւոր տիպերու շարք մը կը բովանդակէ։ Նշանաւոր գիտնականք՝ մեծաւ մասամբ գաղղիացի, ինքնուրոյն գրութիւններով ճափոնական արուեստին այլեւայլ մասերը լուսաւորեցին՝ եւ կարող ենք ըսել, որ այս գործէս գուրու ուրիշ տեղ մ'ալ այնչափ դիւրաւ եւ լաւ կարելի չէ սորվիլ։ Լ. Ֆալիէի մետաղագործութեան վրայ հետեւեալ դիտողութիւնք՝ «Ճափոնական ձեւերու գանձ» հատորաւոր գրքերէն քաղուած են։

Ճափոն անտեղեակ է իսկական ոսկերչութեան արուեստին մանաւանդ ակնագործութեան։ Այլ չնդգաց պէս իրենք զիրենք չեն զարգարեր, կանայք ոչ փողազարդ եւ ոչ ալ ապարանջան կը գործածեն, չի տեսնուիր ամենեւին արծաթի սպասք մը սեղանի վրայ, եւ ոչ ոսկի անօթ բազմներուն վրայ. ըստ հետեւորդի ճափոնական

¹ Ասոր գերմաներէն թարգմանութիւնն ալ լոյս տեսաւ Գերմանիոյ japanischer Formenschatz գրեւորով. Leipzig, E. A. Seemann.

բարակ մետաղագործութեան արուեստին եւ մեր ոսկերչութեան հետ որեւիցէ եղանակաւ համամատուցութիւն մը չենք կրնար ընել, անտեղի կ'ըլլար մէկը միտել վեր համարիլ: Հոն այլեւայլ պիտոյից համեմատ չընեա՞ծ, զանազան օրէնքներէ առաջնորդուած այս արուեստն կը հետեւի մեզի ներհանալ օրինաց, այնպէս որ ոչ իւր ձեւերն եւ ոչ զարդարանքը, եւ ոչ ուրիշ սեւեւ ոճի յատկութիւններ կը ներքին համեմատութիւն ընել:

Սակայն պէտք ենք խոստովանիլ որ ճափոնացի ոսկերիչն՝ կամ լաւ եւս մետաղագործն՝ ունի ծաշակ մ'իւր ներկայացուցմանց մէջ, գիտութիւն գունաց եւ ճարտարութիւն ձեռաց, որոնք զինն իւր արուեստին հիմանալի վարպետ կը հանդիսացնեն:

Չեւերը՝ ինչպէս մեր հին աշխարհին մէջ, ճարտարապետութենէ (architecture) փոխառեալ չեն: Եթէ ամանի մը կազմութեան մէջ օրինաց բռնի համաձայնութիւն մ'երեւայ, անշուշտ ճինական կամ քրտեական ազդեցութիւն ունեցած է. ճափոնական ձեւերը սիրուն, գոլորտի են. ծաղիկ, պտուղ եւ ուրիշ բնութեան պատկերներ իրենց շարժառիթն են. ոչ կանոնով եւ ոչ կարկիւնով կը ջանան զանոնք փոփոխել: ասով ազատ, նկարչական, խիզախ մնացած են: Դարձեալ ոչ ոսկւոյ եւ արծաթի առանձինն սերը, եւ ալ փառաբանութիւնն եւ շքեղութիւնն ցոյց ընելու բաղձանքը՝ զարուեստը միայն աջիւր մետաղագործութեան կիրառութեան վրայ սահմանափակած է: Իրենց համար ոսկին գոյն մըն է միայն, նմանապէս արծաթը, եւ երկուքն ալ այս դիւրագգած արուեստագիտաց համար իրենց հարուստ ներկի տախտակին (palette) վրայ երկու կցտիկներ են, որուն վրայ գետ երկաթ, պղնձ, կապար եւ անագ ալ կը գտնուի Ոսկերիչը՝ նկարչի պէս իւր երանգները կը խառնէ, կը խառնէ պէս մետաղներն եւ կը փոխէ իրենց արդիւնքն այնպիսի եղանակաւ, զոր մենք չենք համարձակիր ընել:

Աշխատաւորը հոն վարպետ է, ստիպուած չէ կտոր մ'արծաթ կ'առնելու կամ ոսկի մատանի մը քերելու, այլ ազատ եւ անկասկ իւր սեպ-հական գիւտին համեմատ կ'ընէ եւ կը ձեւէ եւ իւր գործը գտնելով կը զարդարէ: Իւր կաղապարը մեղրամոնով կը ձեւէ. ենթագործնք որ տաճ. ծառի կոճղ մ'ըլլայ, որուն մէջ երկու դարը իրենց խոր ակօսները բացած են: Ուժեղ արմատներ Տոդի մէջ կը տարածուին, ուր միջատներու բազմաթիւ սերունդք անհամար

ձամբանք բացած են. հոն կը բուսի մամուռ, հին եւ նոր մակարաջր արագ արագ կ'աճին փոսած փայտին վրայ: Մեր արուեստագէտը կ'օրինակէ զսփրկայ խղճամփտ համբերութեամբ, Բաց անտառի մէջ իւր կաղապարին առջեւ բնականութիւնը հաստատած՝ կ'ստուգասիրէ իւրեւ բուսաբան մը: Կ'ըմբռնէ, կը սիրէ եւ վրան կը զարմանայ. բան մը իջ փոխեր, չ'ուղղեր կամ լաւ եւս չ'ապականեր այն բանը՝ զոր բնութիւնն այնպէս գեղեցիկ յօրինած է: Ետեւը՝ երբ իւր կաղապարը մաքուր լինցած է, վրան բարակ կաւ կը քսէ քանի մ'անոտ խաւերով՝ որոնց ամէն մէկը առանձին առանձին պիտի չորնայ, եւ խնամով լինցուցած ձեւը սինձով ծեփելով աւելի հաստատուն ծածկութի մէջ կը փակէ: Ապա այս վախճանաւ պատրաստուած մեղը՝ կրակով վառարանին մէջ ամրոյց կը տաքցընէ. մեղամոմը կը հալի, եւ օդոյ ծակերէն դուրս կը հոսէ, բայց կաւով շինուած ձեւն անշնաս կը մնայ:

Հիմայ աշխատութեան երկրորդ մասը կու գայ, որուն մեր ճարտար ձուլիչը կը խառնէ իւր Հոփադան: Ասի պղնձի եւ ոսկւոյ խառնուրդ է, որ քիչ յետոյ թուի, գրեթէ թափանցիկ փայլուն դրսիտացում (patina) կ'առնու: Այս հաւած մետաղը կը թափէ ջրուցեալ սին ձեւին մէջ, որ մինչեւ ամենափոքր խորշերը կը լեցուի: Ետոյ կը խորտակէ կաւէ ծածկոյթը: Ահաացեալ կոճղ գեղեցիկ եւ ներգաշնակ մետաղով յերեւան կ'ըլլէ:

Այժմ մեր արուեստագէտը դարձեալ կծկած կը նստի գետինը, անագապղնձէ զանգուածը ծնկաց վրայ, մեծ հովանոցի մը տակ՝ իւր կաղապարին քով՝ եւ մեծ համբերութեամբ իւր արդեանց մանրամասնութիւնը դարձեալ աչքէ կ'անցընէ. կը քանդակէ (ciseleur), կը խորտոցէ եւ կը յղկէ. ասոնք իւր գիւտերն են՝ որոնք վերջ կ'ոգեւորեն: Դեռ հոս հոն կը գծագրէ խոր կտրելով արմատին յաւելուածը, եւ փայտին վրայ մամուռ եւ դալարիք կը ձեւացընէ: Առ այս վախճան ինքնուրոյն ծրարքին համեմատ կը դրուագէ կամ Շինչի կոտորներով (գեղին պղնձ), կամ Շիտոյով (մանուշակագոյն պղնձ) եւ կամ Շիպուիտով (խառնուրդ վեց մաս պղնձի եւ չորս մաս արծաթի): Ապա տերեւներու շուրջանակի մասը խորունկընելով կանանչ ոսկւոյ թերթիկները կը կտրէ, մէջը կը տեղադրէ, խնամով կը կանանչ եւ կը քանդակէ: Եւրոպայի մէջ վերջին տակ պատկեր մը կը ծագի, դրօշեալ նկար մը, որուն մէջը մակե-

բեւութին ճիշդ նմանութիւնն եւ ամենափոքր մասանց ազնուութիւնը կը տեսնուին, որոնք սրատես աչք մը կը զարմացնեն: Հոս կը տեսնենք մըլնոց փոքր ժողովուրդ մը՝ որ ծառին ծակերէն գուրս կ'ըլլեն. անասնիկները սաստիկ բարակ անգամներով ոսկիէ կամ արծաթէ շինուած են. փութով իրենց տվորական աշխատութեամբ կը զբաղեն եւ կարծես իրապէս կը շարժին: Հոն արծնեայ ոսկիէ նուրբ թռչններով՝ փափուկ գաղտակերի փայլով՝ երես շողշողուն գոյներով թիթեռ մը սպիտակ արծաթէ ծաղկի մը վրայ կը թափ, որ կանանչ փայլով եւ ոսկոյ թերթով բարեխառնեալ է: Հոս նորանշան կարմիր թիծ մը կայ ծառին ոտքը, որ փոքր, գեղեցիկ յօրինալ, բարակ գծագրուած սունկ մըն է: Համբերող արուեստագէտը զայն կը քերէ, կը հարթէ եւ կը յղկէ. յաճախի կարմիր ներկով կը ներկէ. մէն մի կարգ առանձին առանձին կը շորցընէ եւ կը յղկէ. իսկ վերջինը ոսկենիկ կիտուածովք կը զարգեալ:

Արուեստագէտը հազար անգամ ձեռքը կ'առնու իւր գործը, որովհետեւ վրան լիովին գոհ չէ: Տոկուն եւ սքանչելապէս կիտուածեալ արծաթիկ թերթով մը կը դրուագէ, ծծմբոյ մէջ կ'եփէ, եւ շափազանց զգուշութեամբ կը ջեռուցանէ, եւ յետոյ հազարաւոր փայփայմանէ ետեւ՝ վերջապէս յաջողութեամբ վրայ ուրախացած՝ գործոյն վրայ իւր անուանագիրը կը գծագրէ: Աջնագործ մետաքսեայ նիւթէ եւ յետոյ ինժամով շինուած փայտեայ տփի մը մէջ կը գետնդէ: Իւր գործն երկարատեւ, տարածանիկ բայց գոհացուցիչ աշխատութեան արդիւնքն է: Այսպէս ուրիշն գործը կը կնքէ ճիշդ նմանութեամբ բնութեան փոքրիկ մէկ անկեան եւ այնպիսի առանձինն սիրով՝ որ իւր արուեստին կոչման ամէնէն մեծ ուրախութիւնն է: Ո՛ր եւրոպացին ըստ ամենայնի այսպէս սպասուող անձնատուր կ'ընէ ինք զինք իւր կաղապարին եւ աշխատութեանն:

Կարելի է գէտ եւս ըսել թէ այս ոսկերչութեան արուեստը մեր գաղափարաց յար եւ նման է:

Ահա այս յարատեւ եւ ճարտար ձեռագործ բանաստեղծը իւր գործատան մէջ ներկայացուցինք. այսպէս կ'ապրէ եւ կը գործէր յառաջագոյն հին մետաղագործը. հիմայ ալ չկայ, չափոն երթալով քաղաքակրթի կ'ըլլայ, ըստ հետեւորդի թողով մէկդի այս բնական եւ գեղեցիկ արուեստը. հետամուտ է այլեւայլ

վաճառք երկրէն գուրս հանելով՝ արեւմտեան շուկաներու խաւերու: Հանդիմ այսու մնացած են ցայսօր իւր հոգեկաւոր արուեստագիտաց ամեղութիւնը, ձեռագը ճարտարութիւնը, գործատանց շինութիւնը, խառնուրդը, զբոստացում յառաջ բերելու միջոցները, եւ զարգարանաց տեսակները՝ Բիողո, Օգլաբ, Թոքայո եւ Նակոյա քաղաքաց գործատանց մէջ:

Հ. Գ. Ռ.

ՌԻՂԵԳՐԱԿԱՆ

ՍԵՐ ԺՈՂՈՐ ԻՌԻՍԿԱՆ ԵՏՆԵՐԸ

ԺԶ.

Միևնն Միևստոպոյո:

Մտանք դարձեալ նաւն, որ ծանօթ շառաշմամբ վեր առաւ իւր խաբիւրը, ցուրը սկսու պատառել նաւահանգստին խաղաղիկ ծովն եւ յառաջ գիմել: Մենք կանգնած էինք նաւուն խելաց վրայ (poupe) եւ գէտ անցող կը դիտէինք ելալթան, որ հեռոյնէն փոքրանալով վերջապէս՝ լեռան ստորոտին տակ ինկած փոքրիկ գեղի կերպարանք առաւ, մինչեւ որ բոլորովին անհետացու մեր աչքէն, երբ մենք բացուցանք ծովի խորն եւ յետոյ սկսանք քերել Լիփարիայի եզերը: Լիփարիային վերջ՝ խրիկ եզերը՝ դրանչիկ փոքրով ամառանոցներու անընդհատ շարք մը կը կազմէ, որ ժամեր կը տեւէ: Ահա բացուցանաւ մեր առջեւ Օրէնդալ՝ ինք կանաչի մէջ թաղուած եւ հոկայ ժայռերու վրայ կանգնած: Այս տեղը կը վերաբերէ Մեծ իշխան Կոստանտին Նիկիայի իշխն, որ ընտիր խաղաղ պղկներ եւ սեպհական գեղեցիկ ամառանոց ու մասուռ եւ կառուցած իրեն համար:

Օրիանդայի (չննովացիներէն casale Orenda կոչուած) ապառաժներու վրայ մինչեւ հիմայ մնացեր են կիլլըդեւ լիփարի (construction cyclopeenne) աւերակներ, որոնք անշուշտ խրիկ նախապատմական ժամանակի բնակիչներու յիշատակարաններն են եւ Մեծ իշխանին ամառանոցին լրով ալ 1882ին այրած պալատին մնացորդները կը կենան գէտ եւս: Օրէնդային վերջ կու գայ վերին Օրէնդալ՝ անմշակ եւ գէտ իւր վայրի դիրքը պահած, Մեծի կոչուած հաջորդ ժայռի տակ, որու գագաթման վրայ մետաղեայ ոսկեզօծ մեծ գունդ կայ հաստատուած, վրան նոյնպէս մետաղեայ ոսկեզօծ խաչով: Իսկ Օրէնդալայ վրային կախուած է Ալի-Նիկի ապր բարձունքը:

Ծովեզերքը գանազան ձեւերով ու մեծութեամբ ապառաժներու ցլցիկ ետքը կը առնէ կը հանէ Ալի-Թոգորի հրաւանդանն իւր լուստառաշարաբակով (phare) մէջ: Արեւ. իշխան Նիկիայեան շինութեանց մնացորդներն այստեղ եւս եւ աւելի առատ ամէն կողմ՝ կը տրեւն: Ալի-Թոգորի՝